

Pályakezdés 1957-ben

1957 nyara, Debrecen. Végzős egyetemisták vagyunk diplomaosztás előtt s egy a forradalom viharát s a megtorlások, a diktatúra első hónapjait követő csonka tanév után. Tárgyak, vizsgák maradtak el. Felemás lett a gyakorlati képzés és a vizsgatanítás is. A gyakorló gimnáziumok túlterhelése miatt ki a gépipariban, ki a vegyipariban, ki a Közgazdasági Technikumban állt a katedrára, bizonyítandó, hogy felkészült a pályára. Száz és egynéhány fős, magyar-történelem, magyar-orosz, történelem-magyar szakos évfolyam voltunk. A Kossuth Lajos Tudományegyetem végzősei. A kádári „konszolidáció” álságos közegében még az ünnepélyesség illúziója is szertefoszlott, hiszen a százas létszám feletti évfolyamból mindössze négyen örülhettek középiskolai tanári állásnak, mi többiek meg kellett elégedjünk egy-egy általános iskolai munkahellyel. Baranyi Imre évfolyamtársunk – párttag lévén – tanársegéd lett a Magyar Irodalomtörténeti Intézetben. Jómagam Ózd III. kerületi (sajóvárkonyi) tanodája magyar-orosz szakos tanári állásának örülhettem. Az, hogy végül mégis egri középiskolai tanárként kezddhetem pályámat, a dolgok véletlen egybeesésének volt köszönhető – magam a kálvinista predestináció érvényesüléseként éltem meg.

Korábban végigjártam városom valamennyi középiskoláját, állást keresve – mindhiába. Aztán június végén váratlan fordulat történt. Egy szép napsütéses napon, a délelőtti órákban megjelent lakásunkon volt iskolám pedellusa, Baranyai Laci bácsi az igazgató úr üzenetével: menjek be hozzá sürgősen, mert van egy állás az iskolában. A hívásnak nyomban eleget tettem, Laci bácsi mellé szegődve indultam is a Klapka utcai „alma mater” direktorához.

Az igazgató úr széles mosollyal, szívélyesen fogadott, s nyomban előadta: egykori polgári iskolai osztályfőnökömet, magyar- és némettanáromat, Szabó Gábor bácsit kinevezték szakfelügyelőnek, így az iskolában ellátatlan lesz tizenhat magyaróra. Az ellátatlan magyarórák mellett kapnék még négy orosz – lévén, hogy az orosz szakos kolléga (négy évvel korábban minden áron a Lenin Intézetbe kívánt „beiskolázní”, amit akkor a leghatározottabban visszautasítottam)

LŐKÖS ISTVÁN (1933) irodalomtörténész, szlavista, nyugalmazott egyetemi tanár, Krleža-kutató.

órákkal is, egyéb feladatokkal is túl van terhelve. (Még nem tudom, hogy a tanár úr az MSZMP kulcsembere az iskolában.)

Az igazgató úrtól rövid beszélgetés után azzal válhattam el, hogy augusztus 20. után találkozunk a Heves Megyei Tanács Művelődési Osztályán az eskütétel és a munkaszerződés aláírásának ünnepélyes aktusán.

Mondanom sem kell: mennyire örültem a Mindenható e váratlan ajándékának. Az iskola – az egykori Egri Római Katolikus Fiú Felsőkereskedelmi Iskola – már a háború előtt országszerte fogalom volt, egri „kerista” diáknak lenni – hát még tanárnak – rangot jelentett. Rangja, tekintélye még az államosítás után is töretlen maradt. Magam az 1949–1950-es tanévben lettem az intézet diákja, épp az államosítás viharai idején. Jellemző, hogy 1949 júniusában még a „tegnapi” egyházi intézmény épületében iratkoztam be, a tanévet viszont szeptemberben már az Állami Közgazdasági Gimnáziumban kezdtem el, 1953-ban pedig az egri Közgazdasági Technikum Ipari Tagozatának diákjaként érettségiztem.

1949 őszén még élt az 1921-ben alapított, majd a húszas évek közepétől robbanásszerűen prosperáló intézet legjobb értelemben vett szellemisége, amelynek garanciáját az a tantestületi törzsgárda jelentette, amely a húszas–harmincas évek fordulóján szerveződött tantestületté az igazgató dr. Óriás Nándor jogász professzor irányításával. Ekkor lett a tantestület tagja Angyal Lajos, Lénárt János, Scheffler (később Somlai) Mihály, Virágvölgyi Béla, Székely László (hit-tanár), majd – már az iskola neveltjeiként – Barta Sándor, Bakó Jenő, később Fazekas Bertalan. Magasrendű szakmai felkészültség, erkölcsiség, példás családi élet, szigorúság, a diákság iránti empátia – íme a tanári tekintély alapkövei. E tanári karakter egy újabb vonását illusztrálандó egy jellemző példa: Virágvölgyi Béla tanár úr (a diákok szeretett Maxi bácsija) számtan–fizika–vegytan, valamint gyors- és gépírás szakosként valamennyi kerista tantárgyat (könyvitel, kereskedelmi levelezés – magyar, német, francia nyelven –, statisztika, áruismeret stb., német, francia és magyar nyelv, földrajz, történelem) szakszerűen, a tantervi előírás szerint „helyettesített”. Nála nem volt „lyukasóra”! Emellett kiváló orgonista, hegedűs, brácsás, csellista volt, s a Lyceum kápolnájának az orgonistája. Ha egy új mozgalmi dalt kellett megtanítania (már 1949–50-ben vagyunk), bal kezével a kottát, jobb kezével alá a szöveget írta a táblára egyszerűen. Emellett profi gyorsíró: percenkénti teljesítménye 350 szótag volt.

Az iskola egykori diákjának, a változó körülmények és politikai viharok ellenére, még példaadó volt e tantestület többségének a következetes és egységes pedagógiai gyakorlata, s most, leendő tanártagjaként, joggal hittem: ebbe a közegbe kerülve magam is erős láncszeme lehetek ennek a kollektívának...

Az igazgató úrtól most azzal búcsúzhattam, hogy augusztus 20. után találkozunk az eskütételen.

A nyár gyorsan tovatűnt, s augusztus 23-án már tanévnnyitó értekezletre ült össze a tantestület. Most, 1957-ben, pályám kezdetekor azt hiszem: annak a tanári kollektívának a tagja leszek, amely személyi összetételében némileg

megváltozott ugyan, de őrzi az imént vázolt egri „kerista” hagyományt, olyan kollektíváé, amelyben – diákként – a tökéletesség, a kiegyensúlyozottság, a belső béke és egymás iránti tisztelet megtestesülését véltem felismerni. Igaz, a nagy egyéniségek: Somlai (Scheffler) Mihály, Lénárt János, Virágvölgyi Béla már hiányoznak a tantestületből; Lénárt Jánost 1950 tavaszán az ÁVO hurcolta el, Somlai Miska bácsi 1953 karácsonyán váratlanul, ötvenhat évesen meghalt. Egy esztendővel azután, hogy bátyja, Scheffler János szatmári püspök a román állambiztonság börtönében halt mártírhalált. Mi, akkori diákok minderről semmit sem tudhattunk. Virágvölgyi Bélát 1950 tavaszán mozdította el a hatalom, mert, hogy „klerikális szellemben neveli az ifjúságot”. Még mindig aktív tagjai viszont a tantestületnek: Barta Sándor, Bakó Jenő, Oltay Rudolf, Fazekas Bertalan. Optimizmusomat táplálja volt polgári iskolai osztályfőnököm, Szabó Gábor jelenléte (szakfelügyelői kinevezése mellett továbbra is tagja a tantestületnek) s néhány, csak most megismert kolléga/kollegina rokonszenve. Az nem zavar, hogy a diákkorom éveiben még – a koedukáció ellenére – jól elkülönülő fiú- és leánykereskedelmiként működő intézet jószerével teljesen leányiskola lett: tizenegy leányosztály mellett egyetlen fiúosztály van, az is végzősök közössége az 1957/58-as tanévben. Az viszont fölöttébb meglep, hogy pályakezdőként máris osztályfőnök leszek, ráadásul az egyik harmadikos leányosztályban. A Jausz Béla professzor úr előadásain tanultaknak mindez ellentmond, de el kell fogadnom, az igazgató úr, most már korántsem nyájasan, értésemre adja: nincs apel-láta, döntését tudomásul kell vennem...

Osztályfőnökségem és tanári teendőim indulása végül zökkenőmentesnek látszik, de néhány hét elmúltával az igazgató úr viselkedésében, gesztusaiban egyre gyakrabban vélek felfedezni diktatórikus elemeket. Egyre gyakrabban jut eszembe Szabó Gábor bátyámnak a tanévnyitó értekezlet szünetében mondott diszkrét információja: „Leendő osztályodban lesz az iskola KISZ titkára, akinek apja magas rangú munkásór parancsnok. Légy elővigyázatos!” Közérzetem, a tantestülettel kapcsolatos optimizmusom további táplálója Barta Sándor, Bakó Jenő, Oltay Rudolf, Fazekas Bertalan jelenléte, rokonszenve marad.

Mindezek mellett észre kell vennem azt is, hogy az igazgató úr megnyilatkozásaiban egyre gyakoribb az „ellenforradalommal”, az iskola KISZ-szervezetével kapcsolatos allúzió is. Később feltűnik néhány KISZ-vezető (diák) szabad bejárása az igazgató úrhoz.

E még mindig töredékes benyomások birtokában próbálom meg felidézni az igazgató úrral kapcsolatos négy év előtti, azaz diákkori emlékeimet.

Emlékezetem szerint 1951-ben került az iskola tantestületébe. Harmadikos osztály voltunk, s a tanár úr vette át a politikai gazdaságtan órákat. Szigorú tanárként ismertük meg és tartottuk számon, aki a tanórákon, de még folyosófelügyelőként sem tűrt el semmiféle szabálytalanságot. Mindezt természetesnek tartottuk, az iskola szigorú házirendje demonstrálásának éreztük. Tanári arcéle negyedikes korunkban motiválódott a politikai gazdaságtan órákon – korántsem előnyére. Nem voltunk lázadó osztály. Inkább afféle passzív rezisztencia

vállalói. Jókat röhögünk a túlbuzgó DISZ-funkcionáriusok akarnokságán, jómagam azon is, hogy – miként már említettem – orosztanárom minden áron a Lenin Intézetbe akart beiskolázni, mire kijelentettem: „Tovaris prepodovatyel, ja ne hocsu bity sztyugyentom Insztyituta ot imenyi Lenina”, vagyis: Tanár elvtárs! Én nem akarok a Lenin Intézet hallgatója lenni.

Az igazgató úr először akkor vált számunkra ellenszenvessé, sőt nevetségessé, amikor zokogva és könnyeket hullatva Sztálin halálát közölte az ifjúsággal a díszteremben. Osztályunk a terem hátsó traktusában hallgatta a „gyászbeszédet”, s elhangzása után, bohóckodásra mindig hajlandó osztálytársunk máris utánozta a tanár úr előadta vörös „sermo super sepulchrum” szavait: „Az emberiség nagy tanítója nincs többé, nem él, meghalt.” Kísérő tanárunk, Barta Sanyi bácsi kétségbeesve kérte: „Ne csináljátok, fiúk! Elvisznek benneteket!”...

Ettől kezdve osztályunkban a tanár úr közutálat tárgya volt. Kiváltképp azt követően, hogy a politikai gazdaságtani órákon – a tantervi anyag helyett – hosszabb részleteket diktált le, leendő érettségi tételekként, Sztálinnak a szovjet párt 19. kongresszusán elmondott *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című beszédéből, amelyet akkor a *Szabad Nép* közölt folytatásokban. Hogy az érettségin ebből nem lett botrány, az előző polgárd tanárunknak, dr. Csicsai Józsefnek köszönhető, aki érettségielnökként rugalmasan kezelte a tananyaggal kapcsolatos hiányosságainkat...

Az egyetemen töltött négy esztendő alatt ez a kép a tanár úrról megfakult. Nyaranta itthon tartózkodva sohasem találkoztam vele, azt is csak most tudtam meg, állásom elnyerése kapcsán, hogy immár az iskola igazgatóját nem Lóska Károlynak hívják, pozícióját a tanár úr tölti be. Állásajánlatakor tapasztalt nyájassága is megtévesztett, azt hittem: akkor a körülmények hatalma, kényszere tette oly „elkötelezettnek” tűnő baloldalivá... Miként már leírtam: ez az illúzió a tanévnyitó értekezlet s a tanév kezdetén már tapasztalt számos balos megnyilatkozása után lassan-lassan szertefoszlott...

Látszólagos nyugalmam nem tartott soká. Már október közepén járunk, munkámat igyekszem a tantervi előírásokat betartva végezni. Azt hiszem: nem eredménytelenül, ám most váratlanul kiderül: az igazgató úr vélelme, megítélése szerint mégsem. Osztályomban tartandó magyarórára készülök, az óra tárgya: *Az elveszett alkotmány*. Barta János tanítványaként, óravázlatom elkészítésekor persze hogy igyekszem az egykori Arany-előadásokon hallottakat kamatoztatni, gondosan ügyelve a korábbi tananyag óráim tárgyához kapcsolódó részeinek felidézése is. Rák Bende alakrajzának előképei, rokonaiként Bessenyei Pontyija s a Petőfi-versek magyar nemes portréi – főként Pató Pál úr – kínálják a párhuzam lehetőségét. Úgy vélem: az óravázlatban kötelezően feltüntetendő „nevelési célt” megvalósítandó elég lesz az e párhuzamokra történő utalás. Közemben az osztályozó naplóval, a csengőszóra már indulnék az osztályterembe, amikor igazgató uram utánam szól: várjam meg, jön hozzám órát látogatni. A legjobbkor – vélem magamban –, az óra tárgya, „oktatási-nevelési célja” sikerrel megvalósítható, amit az eddigi órák tanulói aktivitása is táplál bennem.

Megy is minden zavartalanul, a feleltetéstől a „táblai vázlaton” át az „összefoglalásig” zökkenőmentes, gördülékeny az óravezetés. Kezdő tanári produkciómát hajszálpontosan fejezem be az óra végét jelző csengő megszólaláskor. Joggal érzem: az „első csatát” megnyertem. Néhány perc múltán, az órát követő megbeszélésen aztán romba dől minden. „Értékelésében” az igazgató úr szűkszavúan érinti az imént felsorolt módszertani eredményeket, a Pontyi-Pató Pál úr párhuzamot is ennyivel intézi el: „Az az izé, Pontyi-Pató Pál-Rák Bende jó volt, de – és itt igazgató uram fortissimóra vált –: „eszmei szempontból, a nevelési célt tekintve, csapnivaló volt az óra. Nem használtad ki az internacionalista nevelés kínáló lehetőségét. Hivatkozni kellett volna például a kiváló román költő, Jebeleanu Arany költészetét méltató versére, amely a két szocializmust építő nép internacionalizmusának kitűnő példája!”

Elakadt a szavam. Honnan tudhattam volna a Jebeleanu-jelenségről, a „jeles román költő” Arany-verséről, amikor számtalanszor átszervezett egyetemi stúdiumainkon a világirodalom megannyi kiválóságáról sem hallhattunk előadást!... Magam, egyetemistaként, Angyal Endre speciálkollégiumain igyekeztem a kelet- és közép-európai irodalmak értékeit megismerni. Erre ösztönöztek Németh László „kelet-európai tájékozódását” reprezentáló esszéi is. Könyveket vásároltam, a folyóiratokban itt-ott megjelenő műfordítások révén igyekeztem eligazodni a szerb, horvát, szlovén, bolgár, cseh, szlovák irodalomban, ám a román irodalom – Jebeleanu is – lemaradt irodalmi tájékozódásom palettájáról...

Az elmarasztaló minősítés után feltettem magamnak a kérdést: miért szívégye az igazgató úrnak egy a szélesebb magyar olvasó közönség körében sem igen ismert kortárs román költő munkásságának ismerete? Kérdésemre – jóval később – nagyváradi-debreceni ismerősömtől kapok választ. Információi szerint az igazgató úr 1945 előtt szerzetes tanár volt Nagyváradon, később – házasságkötés szándékával – kilépett a rendből, s világi tanárként folytatta pályáját. Itt tanított 1944-ig, amikor a szovjet hadsereg megszállta Erdély visszacsatolt területeit, családjával együtt Debrecenbe költözött, ahol a város szovjet megszállását követő években jellemző politikai pályát fut be: a Szociáldemokrata Párt, majd az MDP tagja lett; a koalíciós évek egyik legnagyobb társadalmi szervezete, a Rajk László vezette Jugoszláv-Magyar Társaság debreceni tagozatának vezetője (a debreceni szervezet a Társaság legnagyobb vidéki tagozata volt), később, már a fordulat éve után, nagy hatalmú oktatásügyi tisztviselő, e státusától 1950-ben (vagy 1951-ben) – általam nem ismert okból – kellett megválnia. Ekkor került Egerbe, ahol előbb általános iskolai tanár, majd iskolánkban a politikai gazdaságtan és a történelem tanára.

Curriculum vitae-jének ez a szakasza ad majd választ számomra a Jebeleanu-kérdésre.

Nyilván román nyelvismerete birtokában tájékozódott a kortárs román irodalomról, az Erdélyben vagy akár Bukarestben is zajló Arany-megemlékezésekről.

Az óralátogatás értékelésének ez a kezdő tanárral szembeni empátia legcsekélyebb jelét sem mutató közlése volt az első esemény, amely a tantestülettel, az iskola belső világával kapcsolatos illúzióimat szertefoszlatta. Pedig ez még csak a kezdet volt. Néhány hét elmúltával újabb, még keményebb affér következett. A hatodik óra után ebédelni indultam haza a város másik végén levő otthonomba – sietve, mert három órára vissza kellett érkeznem tanulószobai felügyeletre. Az igazgató úr utánam szólt: menjek be hozzá az irodába. Hiába kértem: halasszuk délutánra vagy másnapra a beszélgetést, hajthatatlan volt, így nem tehettem mást, mentem utána. A „fontos” beszélgetés tárgya rövid volt: „Halmos Gyulával megbeszéltük: belépsz az iskolai KISZ Szervezetbe, és egyben ellátod a patronáló tanár feladatát is.” Derült égből villámcsapás! Az első pillanatban ismét Jausz professzor úr intelme jutott eszembe: „A tanár kerülje a diákokkal való bratyizásnak még a látszatát is!” Szerencsére nem fejtettem ki pedagógiai nézeteimet, s a sietség miatt csupán ennyit mondtam: „Hát majd végiggondolom a dolgot.” A reakció döbbenetes volt: azt hittem, nyomban ránk szakad az ég. Az igazgató úr rákvörös arccal üvölni kezdett: „Micsoda!? Gondolkodni fogsz a dolgon?! Az ellenforradalom után mi nem gondolkodtunk, beléptünk a pártba! Lám, és én még a pártépítésben is gondoltam rád, s te ezzel az apolitikus mentalitással reagálsz szándékaimra! Úgy látszik, kígyót melengettem a keblemen! Eredj! Ne is lássalak!”

Kivert kutyaként, de emelt fővel távoztam, s azzal az elhatározással, hogy tűrök, amíg valahol másik, békésebb munkahelyet találok. Hogy ez mikor történhet meg, arról még nem volt elképzelésem, de tudtam, hogy itt soká nem maradok...

Kapcsolatunk ettől kezdve egyre feszültebb lett, láttam: naponta keresi az alkalmat, hogy belém kössön, s újból vissza-visszatér a KISZ-szel kapcsolatos „feladatokra” is. Egy alkalommal az ifjúsági szervezet keretében „ankétot” szervezett, ahol ki kellett fejtenem az ifjúsági szervezet keretében végzendő nevelési és politikai feladatokat.

Az eseményt nagy felhajtás előzte meg, ám ennek ellenére a délutáni órákban még félszáz diákot sem tudtak odacsődíteni, pedig magas vendégek is megjelentek: a KISZ megyei és városi bizottságának vezetői. Számomra meglepetés volt mindkét funkcionárius. Az előbbiről tudtam, hogy a koalíciós időkben még a Független Kisgazda Párt ifjú aktivistájaként teljesített pártszolgálatot, s a „fordulat éve” után „vörösre” váltott, DISZ, majd 1956 után KISZ-vezetőként tündökölt. A másik káderrel kapcsolatosan is voltak fenntartásaim. Elsős kerista koromban (1949–1950) ő volt az iskolatitkár, vagyis a kommunista párt előretolt bástyája. Minden akkori kerista diák úgy tudta: akkori igazgatónkat, Lénárt János tanár urat 1950-ben az ő közreműködésével hurcolta el az ÁVO – a ciszterci gimnázium igazgatójával együtt...

Az elvtársak felszólítottak: fogalmazzam meg a KISZ szerepét a tanuló ifjúság politikai nevelésében. A szándékosan provokatív kérdés felbosszantott, s – nem kockázat nélkül – kifejtettem: az iskolának – fennállása óta – volt és van

ifjúsági szervezete. A két világháború között a cserkészcsapat, a felszabadulás után a MADISZ, a DISZ és jelenleg a KISZ. A két utóbbi szervezet természetesen a demokratikus Magyarország igényei és eszmeisége szerint teljesítette, illetve teljesíti politikai feladatát. Rövid, a történetiségen alapuló fejtegetésem természetesen olaj volt a tűzre: „Szóval a tanár elvtárs úgy véli: a reakciós cserkész és a KISZ közé egyenlőségi jelet lehet tenni!” „Én nem azt mondtam, csupán történetileg annyit állapítottam meg, hogy ennek az iskolának megalapítása óta volt ifjúsági szervezete, a felszabadulás előtt a cserkész, a jelenben a KISZ. Az természetes, hogy ideológiailag a kettő között csillagászati a távolság. A KISZ a jelen politikáját képviseli, a cserkész a múlt rendszer elkötelezettje volt. Azt hiszem: bővebb okfejtés felesleges.”

Az elvtársak a választ kényszeredetten bár, de elfogadták, másnap viszont az igazgató úr már ellenséges politikai véleményként aposztrofálta tegnapi szavaimat, keményen figyelmeztetve: rossz vége lesz az ilyenféle megnyilatkozásoknak. Ma sem tudom: miért nem lett súlyosabb következménye az esetnek...

Az igazgató úr vezgatúrának persze nem lett vége. A legaljasabb kísérletét idézem fel példaként. Dolgozatot javítottam a tanári szobában. Az iskolai adminisztrátor az igazgató úr alábbi üzenetével lépett hozzám: „A főnök kéri: légy szíves bemenni az irodába.” Az üzenetet hozó hivatalnok ötvenhatos szereplése miatt állandó megfigyelés alatt végezte munkáját, ennek ellenére volt bátorsága diszkrétan közölni: „Vigyázz! Egy BM-tiszt a vendége, jól gondold meg, mit mondasz előtte.”

Az igazgató úr egy negyven év körüli, elegánsan öltözött férfi társaságában várt, s most kivételes udvariassággal ennyit mondott: „Foglalj helyet! Az elvtárs szeretne kérdezni tőled néhány dolgot.” Állók rendelkezésére – válaszoltam a kérdésekre várva. Rendőr századosként mutatkozott be, s máris a kérdések következtek: „A tanár elvtárs 1956-ban debreceni egyetemi hallgató volt. Emlékszik-e BI akkor végzős történelem szakos hallgatóra?” „Igen, emlékszem, hiszen mindketten egriek voltunk, de ő akkor már – mint végzős – tartalékos tiszti tanfolyamon volt, így 1956 októberében már nem tartózkodott az egyetemen.” „Az a vád merült fel ellene – folytatta a tiszt –, hogy egy teherautón fegyvereket szállított az ellenforradalmároknak.” „Nem tartom valószínűnek – feleltem –, mert mindannyian, az egész évfolyam, a tiszti tanfolyam résztvevőjeként egy vidéki városban voltak elszállásolva. Debrecenben így én közülük november 1-jéig – ekkor hagytam el Debrecent és jöttem haza Egerbe – senkit sem láttam.” „És mit tud az elvtárs korábbi mozgalmi szerepvállalásáról?” „Középiskolásként mint kiváló és lelkes úttörővezetőt ismerte meg a város ifjúsága, kiváltképpen az I. sz. általános iskola növendékei, aki egyetemi tanulmányai kezdetéig végezte mozgalmi munkáját.”

A témát ezzel le is zártuk, s a százados elvtárs néhány, tanári közérzetemet érintő kérdés után – válaszaimat meghallgatva – megköszönte, hogy „rendelkezésére álltam”, majd hozzátette: „Ha valami problémája lesz, keressen meg a kapitányságon.” Mondanom sem kell, ha lehetett, még az épületet is elkerültem...

Semmi kétségem sem volt: az igazgató úr szervezte csapda a beszervezésemet célzta. Szerencsére a dolognak nem lett folytatása, békén hagytak, bár bennem még hónapokig élt a gyanú: a beszerzés szándéka még nem ért véget. Hála istennek tévedtem. A százados elvtársat többé nem láttam, valószínűleg elhelyezték a városból...

Múltak a hetek, hónapok, s az igazgató úr vegzálásai mellett néhány kolléga, illetve kollegina minden moralitást, pedagógiai elvet, írott és íratlan szabályt mellőző viselkedése alaposan megtépázta a tantestülettel kapcsolatos kezdeti illúzióimat. Íme egy-két kirívó példa.

Az egykori római katolikus fiú és leány kereskedelmi iskola 1949-ben, az államosítás utáni egységesítésével az utóbbi intézmény oktatói közül is az új, közös tantestület tagjai lettek. A leányiskolát az államosítás előtt az Angolkisasszonyok tartották fenn, tanár ott – értelemszerűen – mélyen vallásos világnézet vállalója, a katolikus hitvallás követője lehetett. A változást követően derült ki, néhányan bizony egyik napról a másikra váltak hitehagyottá, s megtagadták volt iskolájuk vallásos szellemiségét. Egyszerűen vörössé változtak. A jelenséggel már első tanári tanévem idején szembesülnöm kellett. Osztályomban volt egy önbizalommal teli, talpraesett tanuló, jó úszó (vízipólós?), aki tartásával – ami egyébként nem volt sem kihívó, sem bántó – óhatatlanul magára vonta a figyelmet. Azt hiszem – tüntetően – KISZ-tag sem volt. Tanulmányi eredményeivel nem voltak problémák, nem volt kitűnő tanuló, de átlagosan jó (4) osztályzattal zárta a korábbi tanéveket. A leány kereskedelmiből jött történelem szakos kollegina rendszeresen vegzálta – nem is titkolva, hogy el akarja üldözni az iskolából. Célját elérendő, bennem keresett szövetségest. Tömören, a karrieristák „rámenősségével” fogalmazott: „Te, Pista! Kérlek, fogjunk össze és nyírjuk ki ezt a Rozsdát!” (Vörös haja miatt ez volt a tanuló gúnyneve.) Első pillanatban megszólalni sem tudtam. Pedagógusról, aki ráadásul az apácák neveltje s korábban az egyházi intézmény tanáraként napi gyónó és áldozó volt, álmomban sem tételeztem fel ezt az antiszociális, renegát, tanárhoz méltatlan magatartást. Visszafogottan, indulatomat fékezve csak ennyit mondtam: „Ilyen becstelenségre nem vagyok hajlandó, tanáraimtól, e pályára készülve, pedagógiából nem ezt tanultam.”

Más alkalommal az okmányhamisítástól sem riadt vissza. Félévi osztályozó értekezlet volt, az osztályozó naplóban már lezártam az érdemjegyeket. Az értekezlet után a kollegina azzal állt elő: egyik kedvenc tanulója közepes (3) osztályzatát javítsam ki jóra (4). „Semmiképpen sem – mondtam –, a tanuló a félévi osztályzatok alapján közepes osztályzatot érdemel. Egyébként is: az osztályozó értekezlet után az érdemjegyet megváltoztatni tilos.”

Másnap, órára indulva, belenéztem az osztályozó naplóba: a tanuló félévi jegyét jóra (4) javította egy titokzatos kéz. Ki volt az elkövető, nem volt kétséges. Ezt a békát, sajnos, le kellett nyelnem. Tudtam, hogy az az igazgató úr jóváhagyásával történt, amiről a kollegina egy későbbi, szűkebb körben tett kijelentése győzött meg. „Vegyétek tudomásul – mondta –, Jóskát akkor csavarom az ujjaim köré, amikor akarom.”

Történhet-e még valami nagyobb bectelenség hajdan oly jó hírű iskolám falai között – kérdeztem magamtól a történetek után. Sajnos, történhetett. Nem volt titok: későbbi feleségemmel már jegyben jártunk, s eljegyzésünket követően az érettségi utánra terveztük esküvőnket. Leendő feleségem osztályában az említett kollegina tanította a történelmet. Az érettségizető bizottság tagjainak egybehangzó vélelme szerint menyasszonyom és barátnője felelete a szóbeli érettségin biztos jó (4) osztályzatot érdemelt volna, a kollegina ennek ellenére mindkettőjük feleletét elégtelennek minősítette, mondván: az évi teljesítményük gyenge volt. Majd hozzátette: példát kell statuálni az iskola hírneve érdekében. Az igazgató úr – a vizsgabizottság vélekedése ellenére – a kollegina véleményét osztotta. (A pótérettségin, a budapesti Vas utcai Közgazdasági Technikumban, mindketten jó (4) eredménnyel végeztek.)

Első tanévemet nem éppen derűs közérzettel zártam. Be kellett vallanom: egy világ omlott össze bennem, az iskolával, a tantestület makulátlannak hitt erkölcsiségébe, tisztaságába vetett hitem rendült meg, az illúziókat a dezillúzió váltotta fel. De hát várhattam-e mást azokban a hónapokban, amikor a diktatúra még mindig szedte áldozatait, emberek sokaságát zárta börtönbe, másokra meg az akasztófa várt.

Csalódásomat a nyári szünidő alatt sem tudtam igazán feldolgozni, így az újabb tanévet is szkepticizmussal vártam. Nem is alaptalanul. Az igazgató úr csaknem minden tanítási napra tartogatott valami kifogásolni valót, s „a mozgalmi (ti. a KISZ támogatása) munkát rendre hanyagoló viselkedésem” miatti szekatúrák sem szűntek meg. „Mulasztásaim” konkrét megnevezését illetően persze sohasem kaptam választ. Az alaptalan bántások, a tanári munkám szuverenitását sértő beavatkozások az év végéig sokasodtak. Türelmem a tanév végére végképp elfogyott. Osztályomat magyarból érettségiztettem. Az igazgató úr – noha osztályomban nem tanított – tudni vélte, hogy két tanuló igazából bukásra áll. (A jegyek ezt nem igazolták!) „Ezek az érettségin – mondogatta – semmiképp sem mennek át. Év végi osztályzatukat elégtelennel kell lezárni. Minden provokatív, olykor parancsoló megnyilatkozása ellenére – az osztályozó napló évi jegyeire hagyatkozva – közepes (3), illetve elégséges (2) jeggyel zártam le évi teljesítményüket. A gyengébb osztályzattal lezárt tanuló érdemjegyét az osztályozó értekezleten – tantestületi jóváhagyással – (szavazati többséggel) elégtelenre (1) korrigáltatta, mondván: nem engedhetjük érettségire, ott úgymeg bukna – rontva a statisztikát!

A másik tanuló sorsa szerencsésebben végződött. A közepes (3) év végi osztályzatot – hazugság nélkül – nem lehetett volna elégtelenre (1) változtatni. „Majd meglátjuk, mi lesz az érettségin – mondta az igazgató úr –, ha bukik, az osztályzat liberális voltának ódiúmát neked kell vállalni.” Rosszindulatának a magam konoksága mellett az érettségi elnök és a kollégium igazgatónőjének háttározottsága vetett gátat. Az elnök úr 1956 előtt az iskola tanára volt, a szóban forgó érettségi idején viszont már a reálgimnáziumot igazgatta, mellesleg

karhatalmista volt. Vele szemben az igazgató úr buktatást követelő szava már elhalkult. A tanuló természetesen megfelelt a szóbeli követelményeknek.

Most, második tanévem végén újabb – később sorsfordítónak bizonyuló – affér történt. Közeledett a tanévzáró ünnepély. A megelőző napok egyikén, a tanáriba megérkezve, könyvek halmazát találtam asztalomon. Jutalomkönyvek voltak, amelyeket a tanuló ki ilyen, ki olyan indoklással érdemelt ki. Az igazgató úr közölte: „A jutalomkönyvekben cédulák tartalmazzák a jutalmazás indoklását, neked szép írásod van, légy szíves a szövegeket a könyvekbe beírni.” Más dolgom nem lévén, máris hozzákezdtem a feladat elvégzéséhez. Írtam az obligát szövegeket, amelyeket előzőleg a történelem szakos kollegina és a pártot képviselő orosz szakos kolléga fogalmazott meg: „Kiváló munkáért!”, „Kiváló tanulmányi eredménye jutalmául!”, „Kiváló KISZ-munkáért” stb. Már a könyvek felével végeztem, amikor odalépett az igazgató úr és elolvasva a már beírt szöveget: „Kiváló munkáért!”, magából kikelve ordítani kezdett: „Micsoda apolitikusság megint! Mért nem írod bele, hogy kiváló mozgalmi munkájáért.” „Már megbocsáss – válaszoltam higgadtan –, azt mondtad: azt kell a könyvekbe beírnom, ami a cédulákon olvasható. Ezt éppen – az írásformából következtetek – »oltártestvéred«, Halmos Gyula – szaladt ki a számon – szövegezte.” (A kolléga premontrei szerzetes volt, s a tantestület jobb érzésű tagjai csak így jellemezték kettejük viszonyát!) „Nem igaz, te tüntetően szabotálsz, elzárkózol minden politikai elvárástól...” Nem fejezhette be, mert ekkor végleg elszakadt a cérna. Felugrottam, a szék felborult, a tollat az asztalra dobtam, s holmimat hátrahagyva, ezt kiáltva: „Akkor írd be magad, vagy a famulusaid...” – s távoztam az iskolából.

Ettől kezdve – a köszönést kivéve – nem voltam hajlandó az igazgató úrral szóba állni. Láthatóan ő is került a kommunikációt. Elhatároztam, a nyár folyamán mindenképp keresek valamilyen állást, innen mindenképpen távozni fogok.

A szerencse most is mellém szegődött. A nyár közepén egykori polgári iskolai tanárom, Légrády Gyula bácsi azzal az ajánlattal keresett meg: volna-e kedvem átmenni a Pedagógiai Főiskola Idegen Nyelvi Lektorátusára orosz tanárnak. Természetesen igent mondtam, előadva aggályaimat is: hozzájárul-e a távozáshoz a Heves Megyei Tanács Művelődési Osztálya – ugyanakkor szilárdan elhatározva, hogy mindenképp megyek. Vállalom még „az önkényesen kilépett”, szankciókkal párosuló távozás minden ódiomát is, ha a főiskola valóban alkalmazni kíván. „Mindezt majd időben megbeszéljük dr. Némedi Lajos igazgató úrral, akinek szívügye az idegen nyelvi oktatás zavartalansága” – mondta Gyula bácsi.

Végső döntésem szeptember 1-jén történt meg – nem kevés politikai és egzisztenciális fenyegetéssel párosulva. A főiskola igazgatója, dr. Némedi Lajos azt tanácsolta: nyugodtan lépjek ki önkényesen, minisztériumi garanciát kaptam, hogy a hátrányt jelentő munkakönyvi bejegyzést: „önkéntesen kilépett”

semmisnek nyilvánítják – lévén, hogy magasabb beosztás esetében az ezzel járó szankciók érvényüket veszítik. (Ide írom a munkatörvénykönyvben rögzített szankciókat: az önkényesen kilépő dolgozó elveszíti addig szerzett nyugdíj-, táppénz, egészségügyi ellátás, szabadság iránti jogosultságát.)

Viharos távozásom iskolámból következőképpen történt. Szeptember 1-jén egyik első osztály osztályfőnökeként megkezdtem a tanévet. Délig végeztem az adminisztratív teendőket, s déli 12 órakor, a tanítás befejeztével, egyenesen a Megyei Művelődési Osztály személyzeti előadójához indultam. Oravecz József barátságosan fogadott, bizonyosan tudott a két éve körülöttem zajló viharokról. Készségesen meghallgatott, majd jóindulatúan közölte, milyen szankciókkal jár ez a döntésem. „Gondold meg jól, mert utólag én nem tudok neked segíteni.”

Miután közöltem elhatározásom megmásíthatatlanságát, ennyit mondott: „Várj, megpróbálok szót érteni az osztályvezető elvtárral valami jobb megoldás érdekében.” Néhány perc múlva megjelent az osztályvezető elvtárs, aki volt már egyetemi párttitkár, marxista előadó a főiskolán, most éppen osztályvezetői minőségben kíván tündökölni. Modortalanul, a félművelt ember arroganciájával közölte mindazt, ami elhatározásomat követheti. Közöltem: mindezt tudom, de döntésem végleges, elegendem volt igazgatóm zaklatásaiból, nem akarok a bolondok házában kikötni. Az osztályvezető elvtárs most már indulattól vöröslő arccal, nyersen közölte: „Majd megmutatom, hogy nem leszel főiskolai oktató, mehatsz szőlőt kapálni.” Válaszom rövid volt: „Gyerek- és ifjúkoromban krumplit, kukoricát, egyebet eleget kapáltam, majd megtanulom a szőlőkapálás fortélyait is.”

Eltársunk ezután szó nélkül visszavonult. Oravecz pedig ennyit mondott halkán: „Gondold meg jól! Ezek megfojtanak, tarts ki még és keresünk valami megoldást.”

Megtudtam: az osztályvezető elvtárs másnap rohant a minisztériumba áskálódni a főiskola „munkaerő-csábítása” miatt, ám mint Némedi igazgató úr elmondta: ott határozottan leintették a munkaügyi szabályokra emlékeztetve.

Másnap bementem az iskolába az igazgató úrnak bejelenteni: immár nem vagyok az iskola tanára, kérem: jegyezze be személyi igazolványomba döntésem tényét. Diadalittasan írta: munkaviszonya „önkényes kilépése miatt” megszűnt. Nem tudta: egy hónap múlva új személyi igazolványt kapok, s nyoma sem lesz benne a megbélyegzésnek számító bejegyzésnek. Az akkori mende-mondákra hivatkozva megfenyegetett: „Ha megszűnik a főiskola Egerben, a megyéből is takarodni fogsz.” Szerencsére fordítva történt, az intézmény nem szűnt meg, én pedig negyedszázadon át tanítottam itt irodalomtörténetet, irodalomelméletet...

Utójáték

Évtized is elmúlt már középiskolai tanári pályám lezárulta óta. Egy napon tanszéki könyvtárunk munkatársai és tanszékvezetőm abszurdnak tűnő hírrel fogadtak. „Tanár Úr – mondták –, egykori főnöke, a „keri” igazgatója kereste, s azt kéri: hívja fel telefonon.” „Azt már nem” – volt a válasz. „Ha akar valamit tőlem, méltóztasson felhívni ő, vagy jöjjön ide személyesen.”

Nem telt el egy óra, az igazgató úr kopogtatott tanári szobám ajtaján. Sűrű szabadkozások között előadta: fia turistaúton járt Dubrovnikban, s ott egy angolgal karambolozott. A dubrovniki rendőrség megállapította, hogy az angol volt a vétkes sofőr, biztosítójának kell a kárt megtéríteni. Az angol cég viszont csak abban az esetben fizet a magyar biztosítónak, ha megkapja a helyszínelő rendőrség jegyzőkönyvének másolatát. A kérés: fordítsam le horvátra fia levelét, amelyben kéri a jegyzőkönyv másolatának a megküldését.

Gondoltam, mindenképpen lásd, kivel van dolgod: „Kérlek, juttasd el hozzám fiad levelét, szívesen lefordítom, s a majdan érkező választ is természetesen.”

Amint megérkezett a válasz, azt is lefordítottam, s telefonon jeleztem: jöhet a fordításokért az igazgató úr. Úgy látszik: ez már sok volt neki, nem ő jött személyesen, az egyik pedellust, Beszteri bácsit küldte el érte, aki ekképpen kommentálta főnöke „pofátlan” kérését: „Tanár Úr! Mért nem zavarta el? Azok után, amit két éven át a Tanár Úrral művelt, most volt képe idejönni ezzel a kéréssel!” „Sanyi bácsi – mondtam –, úgy voltam vele: lássa meg, kivel van dolga. Az persze felháborít, hogy az iratokért nem személyesen jött el, mert akkor illetett volna megköszönni a szívességet... Ezt bizonyára nem tudná elviselni. Lelke rajta!”